

Persoonlijke getuigenissen spelen een cruciale rol bij processen. “Het grootste deel van het bewijs komt van getuigen”, zegt Swinnen. Documenten en videobeelden zijn meestal wel betrouwbaarder, maar deze bronnen zijn vaak niet voorhanden en dekken niet het hele verhaal, legt Wolters uit. Voor het Mladic-proces, dat tot de laatste zaken van het Joegoslaviëtribunaal behoort, hebben de aanklagers uit het enorme bestand dat in de loop der jaren is opgebouwd, 411 getuigen geselecteerd. Van deze groep zullen slechts 148 mensen (delen van) hun verhaal in de rechtszaal vertellen. Ze vormen een gevarieerd gezelschap van slachtoffers, diplomaten, militairen, journalisten, hulpverleners, VN'ers, experts en insiders die deel uit maakten van het netwerk rond Mladic.

Bij een optreden in de rechtszaal spelen altijd veel elementen mee die een getuige kunnen beïnvloeden, zegt Wolters. “Zelfs bij de eenvoudigste rechtbank is het nogal wat. Het gebouw alleen al is intimiderend. Net als het systeem van formele regels, zoals het afleggen van een eed. En dan moet je ook nog in het openbaar je verhaal vertellen.” De setting is één factor. De verklaring wordt ook gekleurd door het geheugen. Mensen vermengen gebeurtenissen. Of ze denken ooggetuige te zijn geweest, terwijl het gaat om gebeurtenissen waarover ze in media hebben gelezen, of die anderen hebben verteld.

“Het is altijd tricky”, stelt Wolters. “Getuigenverklaringen zijn doorgaans onvolledig. In het algemeen kloppen de grote lijnen wel, maar zitten de fouten vooral in de details. Die moet je met een korreltje zout nemen. Uit onderzoek blijkt dat als je mensen naar de details van een gebeurtenis, zoals tijdstippen, afstanden, aantallen personen, kleur en kleding vraagt, een groot deel van de details niet klopt. Uit ons onderzoek naar het herinneren van details van complexe gebeurtenissen, bleek dat al na een week 10 procent van de details fout was. Na vijf weken was de foutmarge opgelopen tot 30 procent. We hebben mensen ook gevraagd hoe zeker ze waren over hun herinneringen. Bij minstens eenderde van de onjuiste details, hadden onze respondenten aangegeven toch absoluut zeker te weten dat hun herinnering juist was. Vooral bij de details die getuigen geven, kun je vraagtekens plaatsen.”

Slachtoffers zijn een belangrijke categorie. Bij het proces tegen Mladic vormen zij tot nu toe grofweg de helft van de getuigen. “Zij kunnen vertellen welke misdrijven er zijn begaan, wie het commando had en wie er geschoten en gefolterd hebben”, aldus Swinnen. Tegelijkertijd is de emotionele druk waaronder zij staan enorm. “Het is ingrijpend als je voor het oog van de hele wereld moet getuigen, terwijl je je realiseert dat wat je vertelt, kan uitmaken of Mladic wel of niet wordt veroordeeld. Voor sommige mensen kan dit het moment zijn om wraak te nemen voor wat henzelf en lotgenoten is aangedaan”, stelt Wolters.

Bovendien is het belastend om opnieuw geconfronteerd te worden met traumatische ervaringen als marteling, verkrachting, moord en plunderingen. “Sommige mensen willen er zo weinig mogelijk aan herinnerd worden. Zij willen het wegduwen en vergeten. Dan helpt het juist

om de ergste details niet te zeer in het geheugen te houden. Dat wordt doorbroken als ze als getuige optreden. Ze herbelevan alles weer”, zegt Wolters. Andere slachtoffers willen juist graag praten over wat er met hen is gebeurd. “Juist de getuigen die in de rechtszaal hun uiterste best doen, lopen het risico de beperking van het geheugen niet in acht te nemen. Als ze zaken niet weten, zijn ze geneigd die in te vullen en gaan er ook echt in geloven. Ook als het gaat om de meest cruciale details. Kortom, je weet niet altijd wat er mentaal met een getuige gebeurt. Ik zou er vraagtekens bij plaatsen als iemand tijden heeft onthouden. Maar het kan ook zijn dat deze persoon op een horloge heeft gekeken. We hebben geen waterdichte methoden om altijd te weten wat wel en niet klopt.”

Ook heftige emoties bieden geen garantie. De eerste getuige bij het Mladic-proces was zo aangedaan dat hij telkens moest huilen. “Emoties zijn geen indicatie dat een verklaring meer juist zou zijn dan een andere”, stelt Wolters.

Satko Mujagic herkent zich maar ten dele in de observaties van Wolters. “Ik sta in voor mijn geheugen. Veel mensen zijn verbaasd over hoeveel ik me herinner en ik ben niet de enige die veel details heeft onthouden”, aldus Mujagic. Hij komt uit het Bosnische dorpje Kozarac, waar zijn oma tot de vele vermiste personen behoort. Zelf werd Mujagic afgevoerd naar concentratiekamp Omarska in de gemeente Prijedor, waar volgens de aanklachten tegen Mladic genocide is gepleegd. Geschokt reageerde de wereld toen in 1992 beelden van uitgemergelde kampgevangenen, onder wie Mujagic, naar buiten kwamen.

“Ik wist van films wat ik moest doen om een goede getuige te zijn. Ik heb van een van mijn meest traumatische herinneringen juist wel de datum en het tijdstip onthouden. Het gebeurde op zaterdag 20 juni 1992, en het duurde van 16.25 tot 17.00 uur. Ik hoorde hoe zes mannen werden opgeroepen. Meteen daarna hoorde ik schreeuwen. Ik wist dat ze werden afgeranseld. Het duurde 35 minuten. Een half uur lang hoor je mensen sterven. Ik wilde kijken, maar mijn vader heeft me teruggetrokken. We herkenden wel de stem van één van de daders”, zegt Mujagic, die als vluchteling in Nederland belandde en tegenwoordig adviseur bij de IND is.

In 2000 werd Mujagic door het Joegoslaviëtribunaal opgeroepen, maar op het laatste moment afgebeld. Wel getuigde hij voor het Hof van Sarajevo tegen een kampbewaarder. Pas in 2004 toen hij het duivels-oord bezocht, werd hij geconfronteerd met details die hij anders had onthouden. In het kamp was Mujagic afgeranseld toen hij dysenterie had en naar de smerige toiletruimte moest. “In mijn herinnering waren er zes cabines. Maar toen ik de ruimte weer zag, bleken er maar vijf cabines te zijn.” Mujagic weet dat hij niet alles perfect heeft opgeslagen. “Als ik ex-gevangenen hoor praten, kan ik me sommige gebeurtenissen niet herinneren, terwijl ik er toch bij was. Je onthoudt flarden. Wel ben ik ervan overtuigd dat veel mensen de meest ingrijpende gebeurtenissen juist goed onthouden en vaak vele details weten te benoemen.”

De meeste getuigen die nu door het Joegoslaviëtribunaal worden opge-

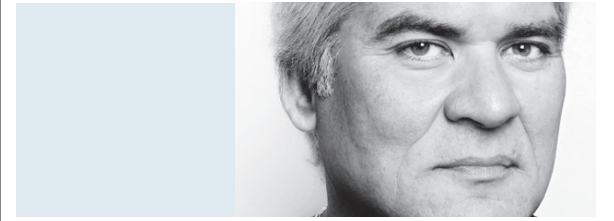
‘De eerste vastgelegde herinnering, kort na een gebeurtenis, is het minst beïnvloed en het meest betrouwbaar’

roepen, hoeven niet geheel op eigen kracht hun geheugen te activeren. Ze kunnen teruggrijpen op verklaringen die ze eerder aflegden, sommigen deden dat al toen het tribunaal nog niet eens processen deed. “Dat is de beste garantie. De eerste vastgelegde herinnering, relatief kort nadat het is gebeurd, is het minst beïnvloed en meest betrouwbaar”, zegt Wolters. Getuigen als Begic, die eerder in 2002 en 2004 getuigde, worden voor hun optreden voorbereid. “Het is zo lang geleden dat de feiten zich hebben voorgedaan. Daarom hebben ze enkele dagen voor hun getuigenverklaring een onderhoud met de aanklagers. Samen nemen ze hun oude verklaringen door. Zodat ze zich zo goed mogelijk herinneren wat zich heeft afgespeeld”, aldus Swinnen. Andere rechtbanken staan dat opfrissen niet toe, om beïnvloeding te voorkomen.

Ondanks de grondige voorbereidingen, kan het soms toch misgaan. In juli betrad een oude man, die het bloedbad in Srebrenica had overleefd, de rechtszaal. Het was zijn zesde proces. Recentelijk had hij zich een nieuw aspect herinnerd. Opeens wist hij weer hoe hij vlak voor hij in de bus naar zijn executieplaats stapte, een man had gezien met een groene en een witte lap stof in zijn handen. “Die man was Mladic”, aldus de getuige. “Hij gaf die twee stukken stof aan twee van onze mannen en zei: scheur het in stukken en bind je handen zelf vast.” Daarna zag hij Mladic met een automatisch geweer. “Ik vertelde dit niet tijdens mijn eerdere verklaringen, omdat ik me niet alles kon herinneren, want ik leed vreselijke angsten.” Maar liefst 27 mensen van zijn familie, onder wie zijn twee zoons en schoondochters, zijn indertijd vermoord. Zodra de man heeft gesproken, realiseren de aanklagers zich dat het om een visioen gaat dat ze niet als bewijsmateriaal zullen indienen.

Zelden zal het bij een proces zo duidelijk zijn dat het om vermeende herinneringen gaat. Maar het geheugen is nooit zonder fouten. Om een goed beeld te krijgen van deze complexe zaken, die een lange periode met vele gebeurtenissen dekken, waarbij iedere getuige een specifieke bijdrage heeft, roepen tribunaal zoveel mogelijk mensen op, aldus Swinnen. Wolters: “Het is aan de rechters om al die getuigenverklaringen en andere bronnen te vergelijken. Zo komen we tot het betrouwbaarste scenario, dat de basis voor het vonnis is.”

Sylvain Ephimenco

Inquisitie

Pastoor Harm Schilder is een man naar mijn hart. Misschien wel de leukste en gekste pastoor van Nederland. Als geen ander weet hij in zijn eentje, en ook nog vanuit Tilburg, wat leven te brengen in het glas dood bier dat de katholieke kerk helaas is geworden. Ik zeg ‘helaas’ omdat ik, als misdienaar, in die kerk misschien wel de leukste tijd uit mijn jeugd heb gehad. Geen pedopriester maar die vriendelijke en begripvolle pastoor Bertrand; de kerststal in de kerk maken met vriendjes; zingen natuurlijk en stiekem wat wijn drinken. En ook al ben ik met God een beetje gebrouilleerd, die prachtige katho-rituelen en kerken blijven voor mij als een cultureel ankerpunt fungeren.

Terwijl de kerken leeglopen, weet pastoor Schilder als geen ander met wat ‘ludieke’ provocaties voor een enorm kabaal te zorgen. Eerst door de klokken bij dageraad te luiden en nu door de foto's van drie mannen en een vrouw die zich hebben laten uitschrijven, in zijn kerkportaal op te hangen. Vette krantenkoppen, tv-interviews en algehele mobilisatie bij D66. Bravo vader! Eerlijk gezegd: waarom zou ik me om vier foto's druk moeten maken als ik stelselmatig hoor dat ik om 200 boerka's geen herrie moet schoppen? Natuurlijk als die foto's moslimafvalligen zouden betreffen en in een moskee zouden hangen, zou ik wel wat stampij maken. Afvalligen in de islam horen doorgaans door de hoogste minaret naar beneden te worden gedumpt. Maar die pastoor wil alleen wat steun van de kerkgangers om de uittreders weer vriendelijk binnen te halen. Lief toch? Maar netjes is het natuurlijk niet en hoewel ik mijn bewondering voor meneer pastoor niet onder de kerkbankjes wil steken, keur ik, heel politiek correct, zijn actie af.

Maar dankzij pastoor Schilder heeft D66-fundamentalist en politiek historicus Ewout Klei wat nieuwe gevulde koekjes gevonden om zijn geknabbel in de marge voort te zetten. Na dat stuk in *Trouw*, gaat hij nu volledig los op Joop.nl. Ik vat dit in het kort samen: Deze schandpaal is een schandaal. Vernedering, afgedwaalde schaapjes als criminelen, gelijk aan Engelse tabloids.

Nog interessanter is de passage over hoe moeilijk het niet is om van de katholieke kerk af te komen. Je moet wel zeven pogingen ondernemen eer je wordt uitgeschreven. Conclusie van onze ‘historicus’: ‘De rooms-katholieke kerk beschouwt zichzelf ongetwijfeld als de Goede Herder, maar haar methoden doen eerder denken aan die van de Spaanse Inquisitie.’

Ja, u leest het goed. Die paperassenpeterij is gelijk aan de *garrucha* (hangen met gewichten aan je voeten), *toca* (waterboarding) en *potro* (pijnbank) die door inquisiteurs als gangbare martelmethodes vanaf 1478 werden gebruikt. Er stierven volgens de Amerikaanse politicooloog Rummel maximaal 125.000 mensen in de inquisitietijd door marteling of in gevangenschap. Op de brandstapels stierven er tussen de 2000 en 10.000. En die methoden worden nu alweer bij uittreden toegepast. Laat je niet uitschrijven, beste katholieken! En wees ook argwanend tegen cabaretiers die zich als neuroloog, wetenschappelijk onderzoeker of politiek historicus afficheren.